

NARODOWY
BANK POLSKI

STULECIE UTWORZENIA
BANKU POLSKIEGO SA
I WPROWADZENIA
ZŁOTEGO DO OBIEGU

100. ROCZNICA UTWORZENIA BANKU POLSKIEGO SA

*Podstawą zdrowego rozwoju
życia gospodarczego oraz
siły finansowej państwa jest
zdrowa i silna waluta.*

WŁADYSEAW GRABSKI

NARODOWY
BANK POLSKI

STULECIE UTWORZENIA
BANKU POLSKIEGO SA
I WPROWADZENIA
ZŁOTEGO DO OBIEGU

100. ROCZNICA UTWORZENIA BANKU POLSKIEGO SA

WARSZAWA 2024

Szanowni Państwo!

W ramach obchodów 100. rocznicy utworzenia Banku Polskiego SA oraz wprowadzenia złotego do obiegu pieniężnego Narodowy Bank Polski przygotował wystawę o Polsce, pieniądzu i postaciach, które zdecydowały o sukcesie gospodarczym odrodzonego państwa. Sukcesie nieoczywistym, osiągniętym dzięki determinacji polityków, ekonomistów i działaczy gospodarczych oraz ofiarności polskiego społeczeństwa. Trzeba było pięciu długich lat, by w granicach odrodzonej Rzeczypospolitej został ujednoczony obieg pieniężny oraz by powszechne stało się docenienie roli, jaką w rozwoju gospodarczym pełnią zrównoważony budżet i stabilna polska waluta.

Przygotowania do utworzenia Banku Polskiego SA podjął na początku 1919 r. rząd Ignacego Jana Paderewskiego – rozpoczęto zbiórkę kruszców, zlecono druk banknotów złotych. Uruchomiony wówczas proces zakończyły decyzje i działania gabinetu Władysława Grabskiego. Druga faza starań objęła organizację służby skarbowej oraz zlecenie produkcji monet groszowych i złotych, które miały zastąpić zdevaluowane marki polskie. Powołanie Banku Polskiego SA w odrodzonej Rzeczypospolitej było częścią większej reformy. Obejmowała ona m.in.: stabilizację polskiej waluty, skuteczną egzekucję podatków i wprowadzenie do obiegu złotego. Jej sprawna realizacja była świadectwem siły i ambicji niepodległego kraju.

Utworzenie Banku Polskiego SA i reforma walutowa zwieńczyły długi proces odbudowy państwa. Miało to także niebagatelne znaczenie w polityce międzynarodowej, stanowiło potwierdzenie, że Rzeczpospolita okrzepła i stała się silnym podmiotem, z którym trzeba się liczyć.

Wystawa jubileuszowa NBP oraz niniejsza publikacja przypominają o najważniejszych wydarzeniach i postaciach, które odegrały szczególnie istotną rolę w budowaniu fundamentów polskiej suwerenności gospodarczej przed 100 laty. Te historyczne dokonania rzutują również na naszą współczesność, bowiem wciąż w mocy pozostają słowa Władysława Grabskiego: „podstawą zdrowego rozwoju życia gospodarczego oraz siły finansowej państwa jest zdrowa i silna waluta”.

Zapraszam do lektury!

Prof. Adam Glapiński
PREZES NARODOWEGO BANKU POLSKIEGO

PIERWSZE LATA NIEPODLEGŁOŚCI

Członkowie Rady Regencyjnej w drodze na posiedzenie inauguracyjne, 1917 / ZBIORY NAC

Członkowie Rady Regencyjnej w drodze na Zamek Królewski po złożeniu przysięgi w katedrze, 27 października 1917 / WIKIMEDIA COMMONS

Październik i pierwsze dni listopada 1918 r. w Europie obfitowały w wydarzenia, które zapowiadały odrodzenie polskiej państwowości. Spontanicznym wystąpieniom organizowanym na terenie całego kraju sprzyjała międzynarodowa koniunktura. Militarne klęski i polityczne wstrząsy doprowadziły do załamania okupacyjnych potęg: pruskiej i austro-węgierskiej. Decydujące dla powstania struktur niepodległego państwa polskiego wydarzenia rozegrały się w Warszawie, gdzie siedzibę miała powołana w październiku 1917 r. Rada Regencyjna. W jej skład wchodził: arcybiskup warszawski Aleksander Kakowski, prezydent Warszawy Zdzisław Lubomirski i hrabia Józef Ostrowski. Mimo że Rada miała relatywnie niewielkie kompetencje, to jej właśnie 10 listopada 1918 r. przekazał pełnię swej władzy szef niemieckiej administracji i zwierzchnik Polskiej Siły Zbrojnej, generał-gubernator

Hans Hartwig von Beseler. W Niemczech trwała rewolucja, zdeponowany cesarz Wilhelm II udał się na emigrację. Również 10 listopada z Magdeburga przybył do Warszawy Józef Piłsudski. W mieście trwało rozbrajanie wojsk niemieckich. Rada Regencyjna już 11 listopada przekazała Piłsudskiemu dowództwo nad siłami zbrojnymi w Królestwie Kongresowym, a następnie się rozwiązała, powierzając mu również władzę cywilną.

„Rozbrajanie Niemców przed Główną Komendą na placu Saskim w Warszawie”, Stanisław Bagieński, 1939 / ZBIORY MUZEUM WOJSKA POLSKIEGO

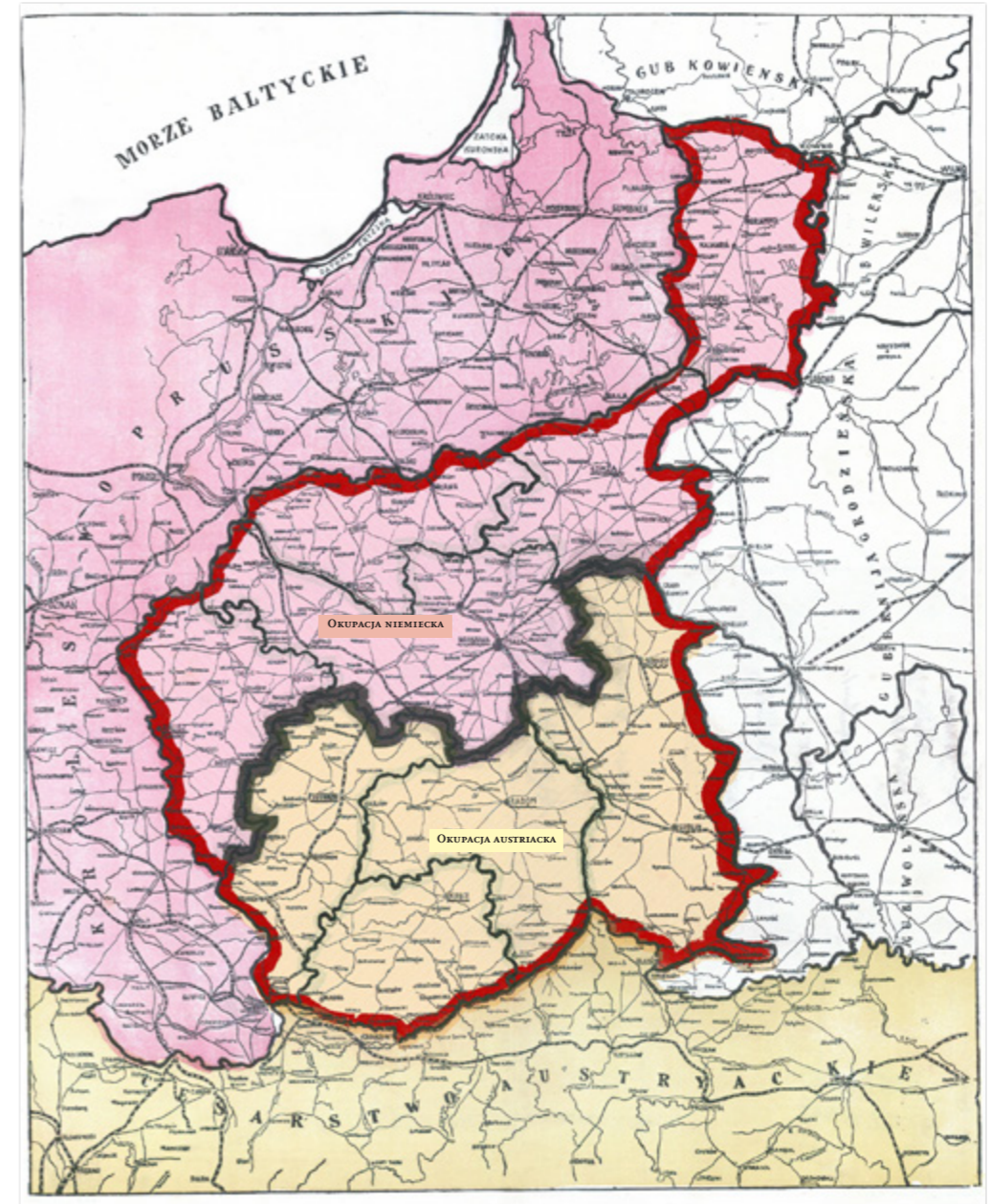
10 marek polskich, 9 grudnia 1916–1917 / ZBIORY NBP

POLSKA KRAJOWA KASA POŻYCZKOWA W POLSKICH RĘKACH

11 listopada 1918 r. Józef English, minister skarbu w rządzie powołanym przez Radę Regencyjną, w imieniu władz polskich przejął kierownictwo Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej (PKKP) – banku emisyjnego, który w kwietniu 1917 r. wprowadził do obiegu marki polskie w Królestwie Polskim. PKKP powstała na mocy decyzji generalnego gubernatora Hansa von Beselera i oprócz pełnienia funkcji emisyjnych miała zaspokajać potrzeby kredytowe ludności na terenach pozostających pod okupacją Niemiec. Do 11 listopada 1918 r. nadzór nad działalnością Kasy sprawował bezpośrednio pełnomocnik mianowany przez kanclerza Rzeszy, jej zarząd i radę stanowili Niemcy. Minister English powołał na stanowisko głównego dyrektora Kasy doświadczonego bankowca z Kongresówki, Stanisława Karpińskiego. Wraz z zatrudnionym od początku w PKKP Zygmuntem Chamcem mieli nią zarządzać w okresie przejściowym, do czasu jej likwidacji. Dekret Naczelnika Państwa z 7 grudnia 1918 r. nadawał PKKP wyłączne prawo do emisji polskiego pieniądza do czasu uchwalenia przez sejm ustawy o Banku Polskim. Sukcesywnie, aż do wyczerpania zapasu zgromadzonego w skarbcu przy ul. Bielańskiej, wprowadzono do obiegu banknoty, które były wydrukowane przed 11 listopada.

Józef English / ZBIORY NAC

Mapa Królestwa Polskiego, listopad 1918 / ZBIORY BN

PIENIĄDZ

Choć pod koniec 1918 r. terytorium administrowane przez rząd w Warszawie było niewielkie, w obiegu pieniężnym znajdowały się różne waluty. Oprócz marek polskich były to marki niemieckie, austriackie korony i rosyjskie ruble, a ponadto ostruble i ostmarki wyemitowane przez niemieckie władze okupacyjne, ukraińskie hrywny i karbowańce oraz wiele rodzajów drobnego pieniądza zastępczego. Każda waluta miała inny kurs i różną siłę nabywczą. Powszechnie reglamentowany był zakup żywności. Kartki na żywność znesiono dopiero w 1921 r.

Kartka na żywność wydana przez władze Warszawy, listopad–grudzień 1918 / ZBIORY MUZEUM WARSZAWY

Gabinet Ignacego Jana Paderewskiego / WIKIMEDIA COMMONS

50 koron austriackich, 2 stycznia 1902 / ZBIORY NBP

50 marek, 10 marca 1906 / ZBIORY NBP

3 ruble rosyjskie, 1905 / ZBIORY NBP

25 rubli (tzw. ostruble), Obszar Głównodowodzącego Wschodu, 17 kwietnia 1916 / ZBIORY NBP

100 karbowańców, 1918 / ZBIORY NBP

100 marek (tzw. ostmarki), Obszar Głównodowodzącego Wschodu, 4 kwietnia 1918 / ZBIORY NBP

RZĄD IGNACEGO JANA PADEREWSKIEGO

W listopadzie 1918 r. Ignacy Jan Paderewski podjął decyzję o powrocie do Polski. Oszałamiające sukcesy artystyczne, jakie odniósł w Europie i Ameryce, a także jego patriotyczna postawa przyniosły mu popularność i pozycję przywódcy narodowego w Polsce. Jego przybycie do Poznania i przemówienie były impulsem, który wywołał wybuch powstania wielkopolskiego. 1 stycznia 1919 r. pojawił się w Warszawie. Witano go 300 tys. osób. Powiedział wówczas: „Stronnictwo powinno być jedno – Polska, i temu jednemu służyć będę do śmierci. Żadne stronnictwo z osobna nie odbuduje ojczyzny – odbudują ją wszyscy, a podstawa główna to robotnik i lud”. Podjął się roli mediatora pomiędzy Józefem Piłsudskim a obozem Romana Dmowskiego. 16 stycznia 1919 r. stanął na czele rządu, w którym pełnił również funkcję szefa resortu spraw zagranicznych. Wraz z Romanem Dmowskim reprezentował Polskę na konferencji pokojowej w Paryżu. Rząd Paderewskiego, który był rządem ponad głębokimi podziałami politycznymi, podał się do dymisji w grudniu 1919 r.

Znaczkę Urzędu Skarbu Narodowego (tzw. pieniądź patriotyczny), 1919 / MARCINIAK – DOM AUKCYJNY I GABINET NUMIZMATYCZNY DAMIAN MARCINIAK

Rząd Ignacego Jana Paderewskiego jeszcze w styczniu 1919 r. podjął decyzję o uruchomieniu zbiórki metali szlachetnych, dewiz, obligacji i innych papierów wartościowych, które w przyszłości miały być przekazane Bankowi Polskiemu. Powołano Urząd Skarbu Narodowego, który zajął się gromadzeniem kruszców i kosztowności na potrzeby przyszłej reformy walutowej. Wydano specjalne znaczki z napisem: „Skarb Narodowy na zakup złota i srebra”. Powstały liczne Komitety Zbiórki na Skarb Narodowy. Dzięki ofiarności społeczeństwa do 1924 r. zgromadzono 20 ton złota i 120 ton srebra jako „podkład Banku Polskiego dla przyszłej waluty złotowej”.

Potwierdzenie darowizny na rzecz Skarbu Narodowego, 1919 / MARCINIAK – DOM AUKCYJNY I GABINET NUMIZMATYCZNY DAMIAN MARCINIAK

„Mucha”, nr 45 z 10 listopada 1922 / ZBIORY BN

LECH CZY ZŁOTY?

Wraz z odrodzeniem państwa polskiego oczywista stała się konieczność ustanowienia jednolitej waluty na terytorium Rzeczypospolitej. Kwestia ta była przedmiotem ożywionej dyskusji politycznej i publicystycznej. Wśród zgłaszanych propozycji nazw były m.in.: piast, pol, kościuszkowski i sarmata. 5 lutego 1919 r. Naczelnik Państwa Józef Piłsudski wydał dekret, który stanowił, że jednostką monetarną odrodzonej Rzeczypospolitej będzie lech. Inicjatywa nadania polskiej walucie nazwy lech wyszła od poznańskiego bankowca Józefa Englisha, który w dniu wydania dekretu przez Naczelnika był ministrem skarbu w rządzie Ignacego Jana Paderewskiego.

Naczelnik Państwa Józef Piłsudski i premier Ignacy Jan Paderewski w drodze na posiedzenie inauguracyjne Sejmu Ustawodawczego, 10 lutego 1919 / WIKIMEDIA COMMONS

SEJM USTAWODAWCZY

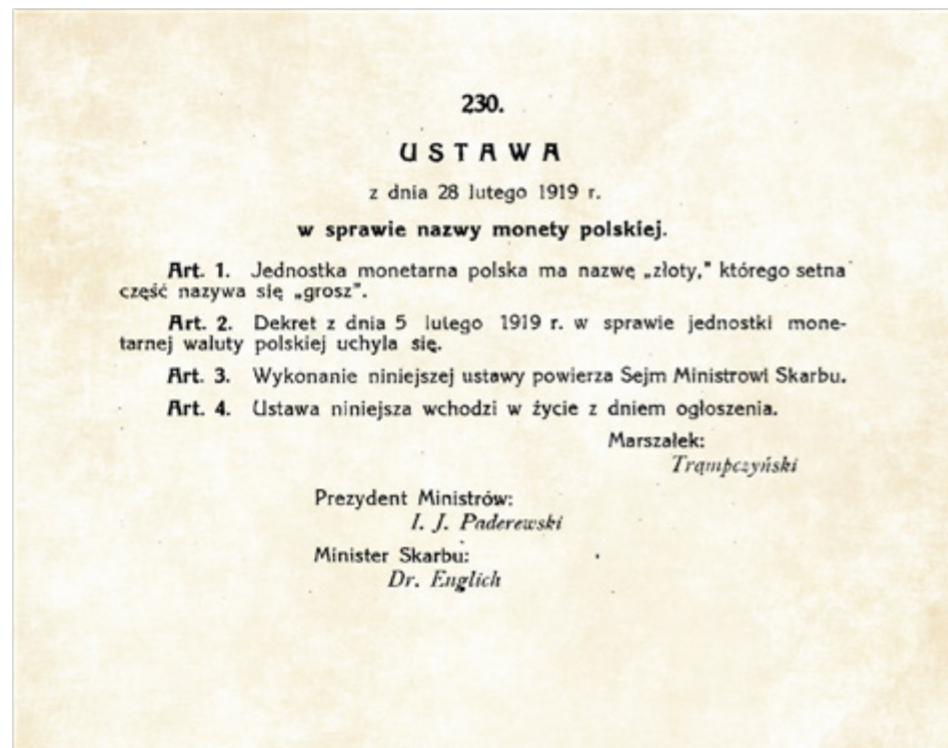
26 stycznia 1919 r. odbyły się wybory do jednoizbowego parlamentu odrodzonej Rzeczypospolitej. Zgodnie z przyjętą jeszcze w listopadzie 1918 r. ordynacją wybory miały charakter bezpośredni, powszechny, równy i proporcjonalny. Prawo wyborcze przysługiwało wszystkim obywatelom, którzy ukończyli 21 lat, również kobietom. W Sejmie dominowały ugrupowania centroprawicowe i to one stanowiły polityczne zaplecze kolejnych rządów. Pod względem społecznym najliczniej były reprezentowane środowiska inteligentkie i chłopskie, w ławach poselskich zasiadało aż 137 rolników. Kadencja Sejmu Ustawodawczego trwała od 10 lutego 1919 r. do 1 grudnia 1922 r.

Inauguracyjne posiedzenie Sejmu Ustawodawczego w budynku Instytutu Maryjskiego, 1919 / ZBIORY KANCELARII SEJMU RP

Parlament zebrał się na pierwszym posiedzeniu 10 lutego 1919 r. i już w lutym komisja budżetowo-skarbowa pod przewodnictwem dr. Antoniego Rzęda zajęła się kwestią polskiej waluty. Za pilne uznano przygotowanie i druk banknotów, które zastąpiłyby marki. Przy tej okazji wypłynęła sprawa nazwy. W sejmowej komisji przeważała opinia, że dekret wydany „w pośpiechu” przed dwoma tygodniami wymaga zmiany. Ministrowi Englishowi pozostało przychylić się do głosu większości. Z inicjatywy posła Rzęda 28 lutego Sejm uchwalił ustawę zmieniającą nazwę polskiej waluty. Projekt nie wywołał dyskusji. Przyjęcie ustawy pozwoliło na zlecenie opracowania projektów i druku banknotów złotych.

Stanisław Karpiński wspominał w swoich „Pamiętnikach dziesięciolecia 1915–1924”: „Z ministrem Englishem ostro się starłem. Przyszły pieniądz polski chce nazwać lechem, tak jak gdyby nie było nigdy polskiego złotego! Nie chciałem czekać z tą sprawą na Sejm, lecz parę dni przedtem (5 lutego) samowolnie uzyskałem dekret Naczelnika Państwa, który nazwał przyszłą jednostkę monetarną lechem (...)”. Pod datą 28 lutego 1919 r. Karpiński dodał jednak: „Zwyciężyłem: dzisiaj Sejm uchwalił, aby przyszły pieniądz polski nazywał się złoty, a nie lech”.

Ustawa z 28 lutego 1919 r.
w sprawie nazwy monety polskiej

W marcu 1919 r. Roman Rybarski, ekspert polskiej delegacji na konferencję pokojową w Paryżu, otrzymał wraz z inż. Aleksandrem Tupalskim, dyrektorem Państwowych Zakładów Graficznych, i hr. Adamem Żółtowskim pełnomocnictwo ministra skarbu do opracowania projektów, tj. tekstów i wzorów, pierwszej emisji biletów Banku Polskiego oraz „obstalowania wykonania” za granicą takich banknotów na sumę 8 mld polskiej jednostki monetarnej. Druk banknotów zlecono drukarniom we Francji i Anglii.

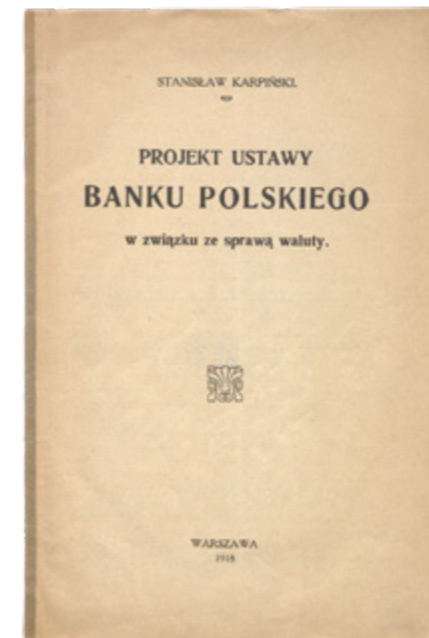
Polska delegacja na konferencję w Paryżu, 1919 / ZBIORY INSTYTUTU DZIEDZICTWA MYŚLI NARODOWEJ
IM. ROMANA DMOWSKIEGO I IGNACEGO JANA PADEREWSKIEGO

Stanisław Karpiński / ZBIORY BN

STANISŁAW KARPIŃSKI MINISTREM SKARBU

W kwietniu 1919 r. stanowisko ministra skarbu w rządzie Ignacego Jana Paderewskiego objął Stanisław Karpiński. Propozycję objęcia funkcji ministerialnej otrzymał od ministra spraw wewnętrznych Stanisława Wojciechowskiego (przyszłego prezydenta RP), który pod nieobecność premiera Paderewskiego kierował pracami rządu. Karpiński zobowiązał się w krótkim czasie przedłożyć Sejmowi projekt ustawy o Banku Polskim i przeprowadzić wymianę marek polskich na złote. Zasadniczym problemem, z którym musiał zmierzyć się rząd Paderewskiego, było jednak zapewnienie środków na bieżące działanie państwa. Skala potrzeb wynikających z prowadzonej wojny o granice oraz konieczność sfinansowania pilnych i nieplanowanych wydatków, które uchwałił Sejm, zmuszała rząd do zaciągania kolejnych pożyczek w PKKP. Wiosną 1919 r. nie istniał ani jednolity aparat skarbowy, ani jednolity system podatkowy. W obiegu funkcjonowały nadal cztery waluty. Trwała sejmowa dyskusja o reformie rolnej, rosły koszty związane z wojną i odbudową zniszczonego w toku działań wojennych kraju.

Strona tytułowa broszury Stanisława Karpińskiego, luty 1918 / ZBIORY BN

PROJEKT USTAWY O BANKU POLSKIM

Stanisław Karpiński przygotował pierwszy projekt ustawy o Banku Polskim w lutym 1918 r., zanim Polska odzyskała niepodległość. Już w maju 1919 r. jako minister skarbu omawiał w Sejmie projekt ustawy o Banku Polskim. Zakładał wymianę na złote tylko 30% obiegowych marek polskich. Pozostałe 70% stanowiłoby pożyczkę udzieloną Skarbowi Państwa, którą rząd spłacałby w kolejnych latach. Bank stałby się instytucją państwową. Początkowo Karpiński zamierzał oprzeć nową polską jednostkę monetarną na franku szwajcarskim. Wobec braku możliwości zaciągnięcia zewnętrznej pożyczki założył, że zabezpieczeniem będą rezerwy kruszcowe sukcesywnie gromadzone jako darowizny obywateli na rzecz Skarbu Narodowego. Te jednak nie przyrastały w wystarczającym stopniu. W połowie lipca 1919 r. Stanisław Karpiński skonstatował, że nie uda się związać wartości złotego z frankiem. Dlatego omawiając w Sejmie sytuację budżetową, zapowiedział wymianę marek polskich na złote w stosunku 1:1. W swoim dzienniku zanotował, że deficyt budżetu trzeba będzie jeszcze przez jakiś czas pokrywać emisją pieniądza, co doprowadzi do obniżki kursu złotego.

Tymczasem wydatki budżetowe rosły lawinowo. Dopiero w czerwcu rząd przekazał Sejmowi prowizorium budżetowe na drugą połowę roku z wyjaśnieniami, że może jedynie ogólnie szacować wpływy i wydatki. Zarówno ugrupowania opozycyjne, jak i koalicja będąca politycznym zapleczem rządu poddały politykę gospodarczą druzgocącej krytyce. Inicjatywy ministra skarbu spadły z porządku obrad. 30 lipca 1919 r., wobec niemożności dalszego procedowania przygotowanych projektów, Stanisław Karpiński podał się do dymisji. Jego następcą i ostatnim ministrem skarbu w rządzie Paderewskiego został doświadczony galicyjski polityk Leon Biliński, dla którego priorytetem było ujednoczenie waluty na całym obszarze Polski. W tym celu nowy minister zlecił druk banknotów markowych w Wiedniu, a rząd odstąpił od planów wymiany marek polskich na złote.

1 marka polska, 23 sierpnia 1919 / ZBIORY NBP

1000 marek polskich, 23 sierpnia 1919 / ZBIORY NBP

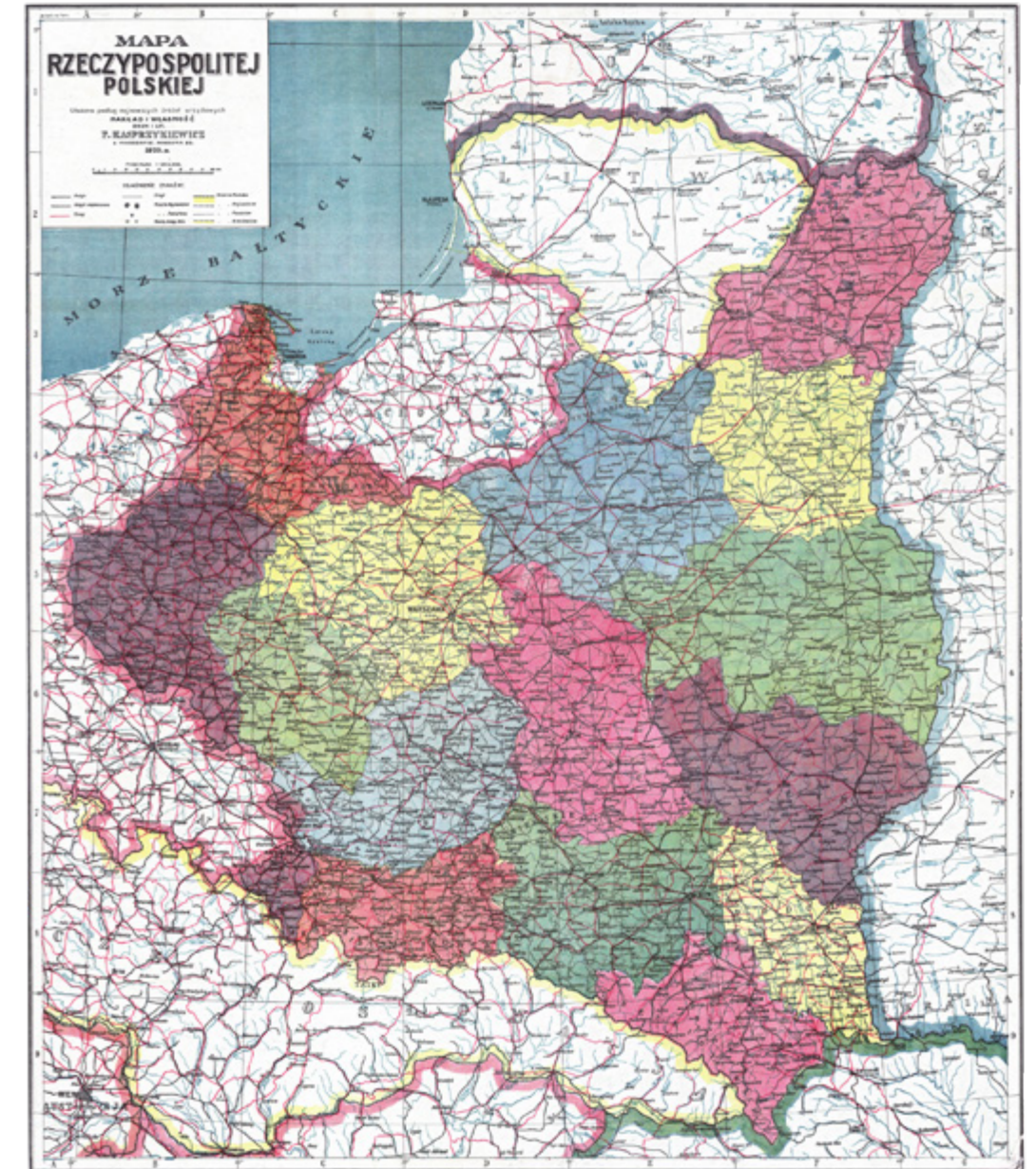
5000 marek polskich, 7 lutego 1920 / ZBIORY NBP

UNIFIKACJA WALUTOWA

Początkowo marka polska funkcjonowała w wielu regionach kraju jako druga waluta. Na terenie Wielkopolski nadal posługiwano się markami niemieckimi, w Galicji i części Królestwa Polskiego, które znalazły się pod okupacją austriacką (Lubelskie) – koronami, na wschodnich terenach powszechnie były ruble. Ustalono więc oficjalny kurs waluty polskiej do waluty miejscowej – 1:1 w przypadku marek niemieckich i 1:1,43 dla korony. Sukcesywnie marka polska stawała się jedyną walutą: najpierw w Wielkopolsce (listopad 1919 r.), później na Pomorzu (luty 1920 r.) i na Śląsku Cieszyńskim (kwiecień 1920 r.). W marcu 1920 r. w Galicji wycofano z obiegu korony, a w kwietniu ruble (kurs wymiany 0,46 marki za rubla). W lipcu 1921 r. wycofano z obiegu ruble na obszarze Kresów Wschodnich. Na Górnym Śląsku po podziale w 1922 r. marka niemiecka miała pozostać w obiegu jeszcze przez 15 lat zgodnie z polsko-niemiecką konwencją, jednak już w listopadzie 1923 r. rząd polski wprowadził tam markę polską jako jedyny prawny środek płatniczy.

BURZLIWE LATA 1922–1923

Mapa
Rzeczypospolitej
Polskiej,
1926 / ZBIORY BN

GOSPODARKA I SPOŁECZEŃSTWO

Ostateczny kształt granic i podział administracyjny Rzeczypospolitej Polskiej zostały ustalone w 1922 r. Terytorium obejmowało 388,6 tys. km². Państwo polskie było szóstym co do wielkości krajem ówczesnej Europy. Administracyjnie kraj dzielił się na 16 województw, a one z kolei na 277 powiatów. Odrębną jednostką administracyjną było miasto stołeczne Warszawa. Szczególny status miało województwo śląskie, które otrzymało autonomię.

Zgodnie ze spisem powszechnym przeprowadzonym w 1921 r. w granicach państwa mieszkało 27 185 000 osób, natomiast w 1924 r. – według szacunków – 28 478 000 osób. Na tle innych państw Europy Polska była krajem średnio zaludnionym i słabo zurbanizowanym.

II Rzeczpospolita była krajem rolniczym, w społeczeństwie przeważała ludność wiejska. Na wsi mieszkało 75% ludności. W 1921 r. jedynie Warszawa przekroczyła liczbę miliona mieszkańców, a tylko sześć miast liczyło ponad 100 tys. Pomiędzy poszczególnymi regionami występowały ogromne różnice pod względem stopnia urbanizacji i zaludnienia. W województwie śląskim w 1931 r. mieszkało 308 osób na 1 km², natomiast w województwie poleskim – zaledwie 31.

Polskie społeczeństwo było młode, w 1921 r. największy odsetek obywateli (blisko 17%) stanowili ci w wieku 20–29 lat. Najmniej było osób mających więcej niż 70 lat – około 2,5% społeczeństwa.

W latach I wojny światowej ziemie polskie były teatrem działań zbrojnych. Przez znaczne obszary kraju przetoczyły się fronty, a następnie bolszewicka nawałnica. W wyniku ostrzału artyleryjskiego i podpaień, a także wysiedleń i ewakuacji domy straciło ok. 800 tys. rodzin. Nie mniej dotkliwe były straty w infrastrukturze, zniszczono większość mostów, 60% dworców kolejowych, ok. 40% utwardzonych dróg. Rosyjskie władze przed opuszczeniem Królestwa Polskiego ewakuowały przemysł, wojsko rekwirowało maszyny i urządzenia, zapasy surowców, płody rolne, a także metale. W wyniku zniszczeń i grabieży areał upraw spadł mniej więcej o 20%, obniżyły się plony. Szacuje się, że w efekcie działań wojennych dochód narodowy zmniejszył się blisko o 70% w stosunku do okresu przedwojennego, a ok. 12% majątku narodowego zostało bezpowrotnie zniszczone lub utracone.

Wkraczająca w okres powojennej stabilizacji Polska była krajem kontrastów gospodarczych i społecznych. Składała się z trzech pozaborczych regionów, które przez ponad stulecie funkcjonowały w ramach intensywnie rozwijających się gospodarek Niemiec, Austrii i Rosji. Nowe granice oddzieliły dawne prowincje od zaplecza surowcowego i rynków zbytu. Połączone w nowy organizm administracyjny musiały borykać się z najrozmaitszymi problemami praktycznymi, np. z lewostronnym ruchem drogowym i kolejowym, który obowiązywał w Galicji.

Po zakończeniu działań wojennych Polska weszła na drogę mozolnego rozwoju.

„Ogonek »nie wiadomo po co?«, rys. Bogdan Nowakowski, 1922 / ZBIORY BN

PODATKI

Zubożałe i wyczerpane w rezultacie wojny społeczeństwo ponosiło dodatkowe ciężary z tytułu kolejnych konfliktów zbrojnych. Konieczne stało się wystawienie wojska, rosły więc wydatki. W latach 1919–1921 budżet Ministerstwa Obrony Narodowej pochłaniał ponad 50% środków państwa. Nie rosły natomiast wpływy – dochody z podatków pokrywały jedynie ok. 20% wydatków. Wobec braku możliwości pozyskania zagranicznych kredytów kolejne rządy zaciągały pożyczki w PKKP. Dlatego sukcesywnie zwiększała się ilość marek polskich w obiegu. Egzekucja należności skarbowych i utworzenie ogólnokrajowego aparatu skarbowego nie były jednak jedynymi problemami, przed którymi stanęło państwo. Najpoważniejszym wyzwaniem było ujednoczenie przepisów podatkowych.

W zaborze rosyjskim obowiązywał najbardziej tradycyjny system podatkowy, dochody państwa pochodziły przede wszystkim z podatków pośrednich (ponad 80% wpływów) oraz podatków od majątku i przedsiębiorstw. W Rosji nie obowiązywał podatek dochodowy. W zaborze austriackim w dochodach państwa większą rolę odgrywały wpływy pozafiskalne (ponad 50%). W skład podatków bezpośrednich wchodziły przede wszystkim: podatek katastralny, podatki od budynków, a także dochodowy (od wynagrodzeń i rent). Podatkiem pośrednim z tytułu akcyzy objęte były: cukier, alkohole, zapalki, nafta, karty do gry. Budżet zasilany również wpływy z monopolu tytoniowego i solnego. Najlepiej rozwinięty był system podatkowy funkcjonujący w Prusach, gdzie znacząca część dochodów państwa pochodziła z podatków bezpośrednich – przede wszystkim z podatku dochodowego. Uzupełniały je wpływy z podatku akcyzowego od cukru, węgla, alkoholi.

Handel uliczny w Warszawie, lata 20. XX w. / ZBIORY NAC

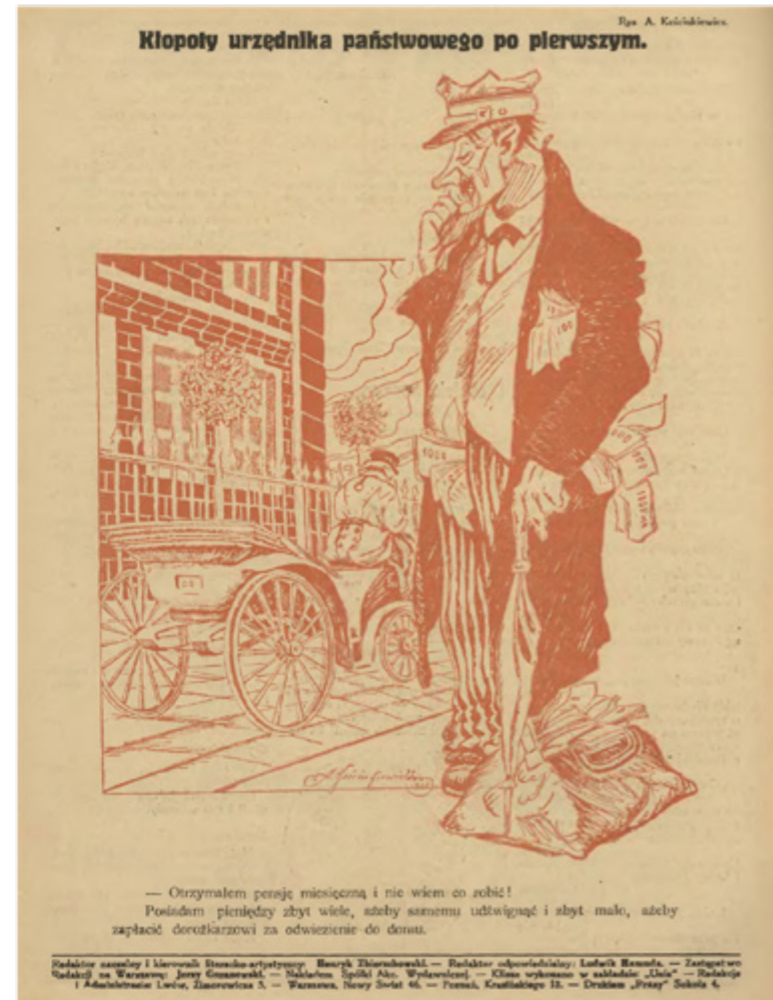
ZABÓJSTWO PREZYDENTA

Jesienią 1922 r. odbyły się wybory do dwuizbowego parlamentu. Nie przyniosły one jednoznacznego zwycięstwa żadnej z sił politycznych. Przed rozdrobnionym politycznie parlamentem stanęło zadanie wyboru pierwszego prezydenta Rzeczypospolitej. Został nim kompromisowy kandydat Gabriel Narutowicz, profesor politechniki w Zurychu, który przybył do Polski z emigracji w 1919 r., by zaangażować się w odbudowę polskiego państwa (był m.in. ministrem robót publicznych). Przeciwna Narutowiczowi prawica organizowała protesty. Dwa dni po zaprzysiężeniu, 16 grudnia, prezydent został zastrzelony przez zamachowca. Jego śmierć zdestabilizowała sytuację polityczną, kraj stanął na krawędzi wojny domowej.

INFLACJA

Odbudowa zniszczonej gospodarki postępowała powoli. W kraju brakowało kapitału. Wobec niepewnej sytuacji geopolitycznej zagraniczni inwestorzy nie byli skłonni się angażować. Podaż krajowego pieniądza wyprzedziła podaż towarów i usług. Spadały realne dochody pracowników najemnych. Rosły ceny – przykładowo, półkilogramowy bochenek chleba kosztował w 1918 r. 3 marki polskie, w 1921 r. – 35 marek, a w maju 1923 r. – już 1000. W pierwszych latach inflacja nie była znaczna, a spadek kosztów produkcji przyniósł przedsiębiorcom tzw. premię inflacyjną. Mniejszy popyt wewnątrz rekompensowały wpływy z eksportu.

Karykatura prasowa, tekst pod rysunkiem głosi: „Otrzymałem pensję miesięczną i nie wiem co robić! Posiadam pieniędzy zbyt wiele, ażeby samemu udźwignąć i zbyt mało, ażeby zapłacić dorożkarzowi za odwiezienie do domu”, autor: A. Kościukiewicz, „Szczytek”, nr 22 z 1922 / ZBIORY BIBLIOTEKI ŚLĄSKIEJ

RZĄD WINCENTEGO WITOSA

W maju 1923 r. premierem rządu został przywódca PSL Wincenty Witos, a ministrem skarbu – Władysław Grabski, który już wówczas miał opracowany plan stabilizacji finansów państwa. Rozbieżności wśród partii tworzących rządową koalicję co do realizacji tego programu skłoniły go jednak do dymisji. Nieudolność i zaniechania kolejnych ministrów przyczyniły się do pogłębienia procesów inflacyjnych. Kraj zmierzał ku gospodarczej katastrofie. PKKP w 1923 r. wprowadziła do obiegu banknoty o nominałach m.in.: 1 000 000, 5 000 000 i 10 000 000 marek polskich.

1 000 000 marek polskich, 30 sierpnia 1923 / ZBIORY NBP

5 000 000 marek polskich, 20 listopada 1923 / ZBIORY NBP

10 000 000 marek polskich, najwyższy w historii nominał polskiego banknotu obiegowego, 20 listopada 1923 / ZBIORY NBP

HIPERINFLACJA

Latem 1923 r. marka polska zaczęła gwałtownie tracić na wartości. Rozkręcała się spirala hiperinflacji. Jej skutki odczuwali szczególnie dotkliwie robotnicy i urzędnicy. Nastąpiło załamanie i tak niskiego poziomu życia. Pojawiły się trudności z zaopatrzeniem, nawet w podstawowe artykuły. Rząd Wincentego Witosa nie był w stanie wybrnąć z pogłębiającego się kryzysu. Nie powiodły się próby uzyskania pożyczki za granicą. Jesienią protesty robotników w Krakowie, Tarnowie i Borysławiu przerodziły się w rozruchy, demonstranci starli się z policją i wojskiem. Byli zabici i ranni, a rząd stracił parlamentarną większość.

Przekaz PKKP z 1923 r. opiewający na kwotę 100 000 000 marek polskich, 20 listopada 1923 / ZBIORY NBP

Pod koniec 1923 r. zostały przygotowane przekazy PKKP na kwoty 50 000 000 i 100 000 000 marek polskich. W związku z wprowadzeniem reformy walutowej nie weszły one jednak do obiegu.

Strona tytułowa „Ilustrowanego Kuriera Codziennego”, 9 listopada 1923 / ZBIORY BN

Władysław Grabski / ZBIORY NAC

CZAS REFORM

RZĄD WŁADYSŁAWA GRABSKIEGO

Upadek gabinetu Witosa i brak możliwości utworzenia rządu dysponującego niezbędną większością skłoniły prezydenta Stanisława Wojciechowskiego do powierzenia Władysławowi Grabskiemu misji sformułowania „rządu fachowców”. 20 grudnia 1923 r. nowo powołany premier przedstawił w Sejmie program reform i zwrócił się o specjalne pełnomocnictwa dla swojego gabinetu do wydawania dekretów z mocą ustawy.

W exposé premier Grabski mówił: „Doszliśmy do takiego stanu, że żaden postęp w żadnej dziedzinie, nawet szkolnictwa, nie mówiąc o reformie rolnej lub udoskonaleniach socjalnych, stają się niemożliwe, jeżeli najpierw – i to wkrótce – nie uporamy się z trudnościami finansowymi, które nie tylko paraliżują wszelkie porywy do udoskonalenia naszego stanu wewnętrznego, ale wytwarzają niebezpieczeństwo zarówno utrzymania pokoju wewnętrznego, jak i stanu obronności naszego kraju, wymagającej znaczniejszych nakładów pieniężnych”.

Program nowego rządu zakładał podwyższenie obciążeń fiskalnych, walkę z inflacją oraz sanację systemu bankowego. Większość sejmowa poparła przedstawione przez Grabskiego projekty reform.

Żaden polski rząd nie mógł liczyć na znaczącą pomoc obcych państw i banków. Dlatego Grabski zapowiedział mobilizację społeczeństwa i administracji. Nadrzędnym zadaniem było zrównoważenie budżetu, co oznaczało z jednej strony wzrost danin publicznych i ich skuteczniejszą egzekucję, z drugiej – ograniczenie wydatków. Premier, zapowiadając reformę walutową, zadeklarował wstrzymanie druku pieniądza. Świadom kosztów społecznych programu naprawczego zapowiedział również przygotowanie ustawy o bezrobotnych.

11 stycznia 1924 r. Sejm udzielił rządowi premiera Grabskiego specjalnych pełnomocnictw, skrócił jednak okres ich obowiązywania do 6 miesięcy. Spowodowało to konieczność szybkiego wdrożenia reform. Również 11 stycznia została opublikowana ustawa, na mocy której przystąpiono do organizacji banku emisyjnego jako spółki akcyjnej.

Przepustka do Sejmu dla Władysława i Stanisława Grabskich, 21 grudnia 1923 / ZBIORY NBP

10.II **MIESIĄC SKARBU NARODOWEGO** 10.III

pod hasłem **„WSZYSCY DLA SKARBU”**

Organizowany przez Komitet Zbiórki na Skarb Narodowy pod honorowym przewodnictwem
Prezesa Rady Ministrów i Ministra Skarbu **Władysława GRABSKIEGO**
w **NIEDZIELĘ**, dnia 10-go Lutego 1924 roku o godzinie 12-ej w południe
w **WIELKIEJ SALI FILHARMONJI** odbędzie się

WIELKA AKADEMJA POSELSKA

na temat sprawy SKARBU, z udziałem Polskie:
CHĄDZYŃSKIEGO Adama GDYKA Ludwika Prof. STRONSKIEGO Stanisława
DĘBSKIEGO Jana Ks. Dr. NOWAKOWSKIEGO Marccelega THUGUTTA Stanisława
PUZYNIANKE Irenej WIERZBICKIEGO Andrzeja

Bilety do nabycia w Kasie Filharmonji od godziny 10-ej do 2-ej i od 5-ej do 7-ej wieczorem. Cena biletów od 500,000 do 1,500,000.

Tegoż dnia o godzinie 4-ej po południu odbędzie się
w **SALI MUZEUM PRZEMYSŁU I ROLNICTWA** (Kra. Przem. III)

WIELKI WIEC

na temat sprawy SKARBU z udziałem Polskie:
DĘBSKIEGO Jana Dr. ILSKIEGO Konrada SĄDZEWICZA Antoniego
GDYKA Ludwika Wicemarszałka Sejmu OSIECKIEGO Stanisława W imieniu Komitetu przewodni p. Marja DEMELOWNA.

Początek o godzinie 4-ej po południu. **WEJŚCIE BEZPŁATNE.**

Afisz informujący o imprezach organizowanych w ramach zbiórki na Skarb Narodowy / ZBIORY BN

RÓWNOWAŻENIE BUDŻETU

Zmiany w systemie podatkowym zostały wprowadzone na mocy ustaw uchwalonych jeszcze w 1923 r., tj. ustawy o podatku majątkowym i waloryzacji podatków. Na początku 1924 r. wprowadzono podatek od nieruchomości. Podniesiono wymiar podatku od dochodów z pracy najemnej. Dodatkowe wpływy zaplanowano z tytułu monopolii: zapalczanego, spirytusowego oraz solnego. Rząd ograniczył dopłaty do kolei i przeprowadził redukcję zatrudnienia w administracji, zwalniając 29 tys. pracowników państwowych. Gabinet podjął energiczne kroki w celu egzekwowania należności podatkowych.

Karykatury prasowe ilustrujące ciężar obciążeń podatkowych nałożonych przez rząd Władysława Grabskiego, „Mucha”, nr 1 z 4 stycznia 1924 oraz nr 8 z 22 lutego 1924 / ZBIORY BN

STABILIZACJA MARKI POLSKIEJ

W styczniu 1924 r. rząd polecił PKKP podjąć interwencję giełdową w celu stabilizacji marki polskiej. Na skup marek przeznaczono 2,5 mln dolarów. Wskutek interwencji udało się sprowadzić kurs dolara do wartości poniżej 10 mln marek. Spadł popyt na dewizy, a ich posiadacze, nie licząc na dalszy wzrost wartości dolarów, zaczęli je odsprzedawać. Pozwoliło to nie tylko powstrzymać spadek kursu marki, lecz także odbudować zasoby dewizowe. Uspokojenie wahań kursu marki polskiej było niezbędnym warunkiem realizacji kolejnego etapu reformy walutowej, czyli wymiany marek na złote.

BANK POLSKI SA I EMISJA ZŁOTEGO

KALENDARIUM 1924 – PRZYGOTOWANIA DO UTWORZENIA BANKU POLSKIEGO SA I ROZPOCZĘCIA EMISJI ZŁOTEGO

11 STYCZNIA – UCHWALENIE USTAWY „O NAPRAWIE SKARBU PAŃSTWA I REFORMIE WALUTOWEJ”:
UPWAŻNIENIE RZĄDU DO REGULOWANIA W DRODZE ROZPORZĄDZEŃ PREZYDENTA RP SPRAW DOTYCZĄCYCH
NOWEGO USTROJU PIENIĘŻNEGO I UTWORZENIA NOWEGO BANKU EMISYJNEGO

14 STYCZNIA – POWOŁANIE KOMITETU ORGANIZACYJNEGO BANKU EMISYJNEGO PRZEZ MINISTRA SKARBU

20 STYCZNIA – ROZPORZĄDZENIE PREZYDENTA RZECZYPOSPOLITEJ W PRZEDMIOCIE SYSTEMU MONETARNEGO:
„JEDNOSTKĄ MONETARNĄ RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ JEST ZŁOTY ZAWIERAJĄCY 9/31 CZĘŚCI GRAMA CZYSTEGO ZŁOTA”;
ROZPORZĄDZENIE PREZYDENTA RZECZYPOSPOLITEJ W PRZEDMIOCIE USTANOWIENIA STATUTU DLA BANKU EMISYJNEGO:
NADANIE BANKOWI POLSKIEMU WYŁĄCZNEGO PRZYWILEJU WYPUSZCZANIA BILETÓW BANKOWYCH BĘDĄCYCH PRAWNYM
ŚRODKIEM PŁATNICZYM

25 STYCZNIA – POCZĄTEK SPRZEDAŻY AKCJI BANKU POLSKIEGO

2 LUTEGO – WSTRZYMANIE KREDYTOWANIA BUDŻETU PAŃSTWA PRZEZ PKKP

1 MARCA – DECYZJA O WPROWADZENIU DO OBIEGU BANKNOTÓW ZŁOTOWYCH WYDRUKOWANYCH W 1919 R.

29 MARCA – POWOŁANIE STANISŁAWA KARPIŃSKIEGO NA STANOWISKO PREZESA BANKU POLSKIEGO

14 KWIETNIA – ROZPORZĄDZENIE PREZYDENTA RZECZYPOSPOLITEJ O ZMIANIE USTROJU PIENIĘŻNEGO:
KURS WYMIANY MARKI POLSKIEJ USTALONY WEDŁUG RELACJI 1 ZŁOTY = 1 800 000 MAREK POLSKICH

15 KWIETNIA – ZEBRANIE ZAŁOŻYCIELSKIE AKCJONARIUSZY ZAWIĄZUJĄCE SPÓŁKĘ BANK POLSKI SA

28 KWIETNIA – UROCZYSTE OTWARCIE BANKU POLSKIEGO SA, WPROWADZENIE ZŁOTEGO DO OBIEGU

14 MAJA – ROZPORZĄDZENIE PREZYDENTA RZECZYPOSPOLITEJ O PRZERACHOWANIU ZOBOWIĄZAŃ
PRYWATNOPRAWNYCH

1 LIPCA – WYCOFANIE MARKI POLSKIEJ JAKO PRAWNEGO ŚRODKA PŁATNICZEGO

KOMITET ORGANIZACYJNY BANKU POLSKIEGO SA

Utworzenie Banku Polskiego SA było niezbędnym elementem realizacji reform mających zapewnić równowagę finansów publicznych i stabilizację pieniężną. W celu ograniczenia wpływu rządu na działalność instytucji emisyjnej przyjęto, że Bank Polski będzie prywatną spółką akcyjną, a nie bankiem państwowym tak jak Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa.

Prezesem pięcioosobowego Komitetu Organizacyjnego nowej instytucji emisyjnej został Stanisław Karpiński. Komitet w krótkim czasie uzgodnił treść statutu, który w 1923 r. przygotował Roman Rybarski, oraz zarekomendował wprowadzenie do obiegu banknotów wydrukowanych w 1919 r. Członkami Komitetu byli doświadczeni finansiści i bankowcy ze wszystkich zaborów: Jan Kanty Steczkowski, Franciszek Stefczyk, Zygmunt Chrzanowski oraz ks. Stanisław Adamski.

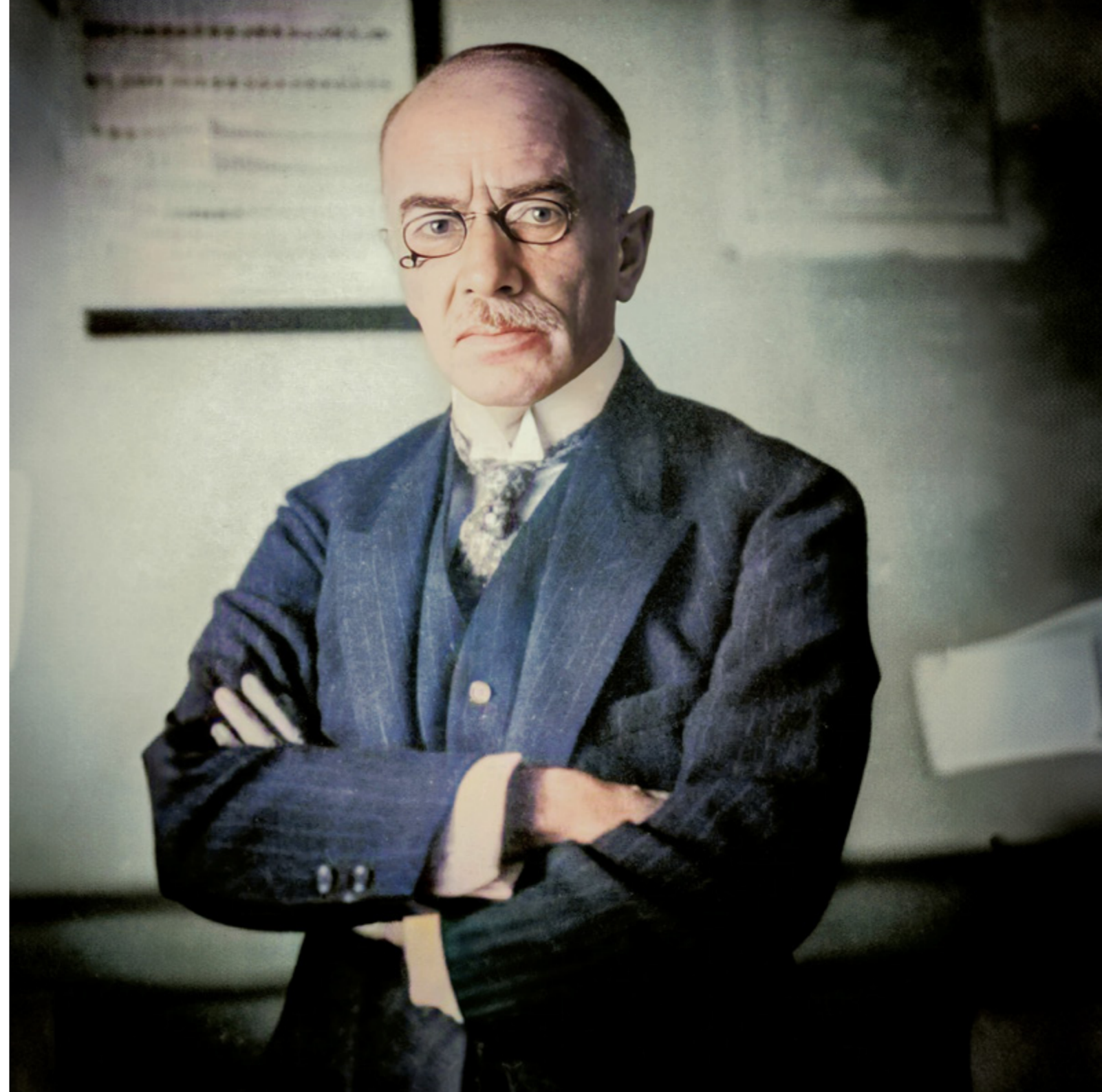
STANISŁAW KARPIŃSKI (1870–1943) PREZES BANKU POLSKIEGO SA

Urodził się w zaborze rosyjskim. Po studiach w Warszawie i w Lipsku podjął pracę w warszawskim Banku Handlowym, następnie kierował jego oddziałem w Petersburgu. Po powrocie do Warszawy tworzył zręby bankowości spółdzielczej, był m.in. dyrektorem Banku Towarzystw Spółdzielczych. W czasie wojny został radnym i członkiem zarządu miasta Warszawy, gdzie odpowiadał za sprawy finansowe. Od listopada 1918 r. do kwietnia 1919 r. pełnił funkcję dyrektora Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej. Był ministrem skarbu w rządzie Ignacego Jana Paderewskiego. Po dymisji objął ponownie stanowisko dyrektora Banku Towarzystw Spółdzielczych, a w lutym 1920 r. został prezesem Związku Banków w Polsce. W 1922 r. wybrano go na senatora. W czasie pracy w parlamencie wspierał projekty przygotowane przez Władysława Grabskiego. Premier Grabski powołał Karpińskiego na przewodniczącego Komitetu Organizacyjnego Banku Polskiego i prezesa Rady Nadzorczej PKKP. 29 marca 1924 r. prezydent RP Stanisław Wojciechowski mianował Stanisława Karpińskiego pierwszym prezesem Banku Polskiego SA.

JAN KANTY STECZKOWSKI (1862–1929)

Pochodził z Galicji. Studiował w Krakowie i Wiedniu, we Lwowie prowadził praktykę adwokacką. Był zaangażowany w galicyjskie życie gospodarcze m.in. jako członek władz Towarzystwa Kółek Rolniczych we Lwowie, działacz Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarskiego i wiceprezydent Krajowego Towarzystwa Naftowego. W latach 1899–1913 był m.in. dyrektorem Galicyjskiej Kasy Oszczędności, lwowskiej filii Uprzywilejowanego Austriackiego Zakładu Kredytowego dla Handlu i Przemysłu, zasiadał w radach nadzorczych banków w Krakowie i Lwowie. W 1913 r. objął stanowisko dyrektora Banku Handlowego we Lwowie. Był ministrem skarbu i premierem w rządach powołanych przez Radę Regencyjną. W niepodległej Polsce pełnił funkcję ministra skarbu w rządzie Wincentego Witosa (1920–1921) i stał na czele Polskiego Banku Krajowego. W kolejnych latach był m.in. dyrektorem Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej (1923–1924), następnie pierwszym prezesem utworzonego przez rząd Władysława Grabskiego Banku Gospodarstwa Krajowego (1924–1927).

Jan Kanty Steczkowski / ZBIORY BGK

FRANCISZEK STEFCZYK (1861–1924)

Urodził się w Krakowie. Po studiach na Uniwersytecie Jagiellońskim podjął pracę jako nauczyciel. W 1889 r. założył pierwszą na ziemiach polskich wiejską spółdzielnię oszczędnościowo-pożyczkową zorganizowaną według wzoru Raiffeisena. W krótkim czasie zapożyczony z Westfalii model oszczędności spółdzielczej zyskał olbrzymią popularność. Stefczyk był współorganizatorem i pierwszym dyrektorem Krajowej Centralnej Kasy dla Spółek Rolniczych we Lwowie, a także członkiem Polskiego Stronnictwa Ludowego i posłem do Sejmu Krajowego we Lwowie. Wojna nie przerwała działalności spółdzielni propagowanych przez Stefczyka. W 1919 r. zamieszkał w Warszawie, gdzie kierował przeniesioną ze Lwowa Centralną Kasą Spółek Rolniczych. W 1924 r. powstał Związek Spółdzielni Rolniczych, który zrzeszał 2300 spółdzielni liczących ponad 600 tys. członków.

Ks. Stanisław Adamski (1875–1967)

Pochodził z Wielkopolski, był katolickim księdzem, organizatorem szkolnictwa, a także polskiego życia społecznego i spółdzielczego w Rzeszy Niemieckiej. Zakładał spółdzielnie oszczędnościowo-kredytowe i wszedł do zarządu Związku Spółek Zarobkowych i Gospodarczych. Związek był centralą dla wszystkich spółdzielni polskich działających w zaborze pruskim i w Rzeszy, skupiał banki ludowe, spółki rolniczo-handlowe, spółdzielnie mleczarskie, kupieckie i spożywcze. W 1910 r., po śmierci założyciela Związku ks. Piotra Wawrzyniaka, został jego prezesem. W niepodległej Polsce kierowany przez ks. Adamskiego Związek był drugim największym bankiem prywatnym na ziemiach polskich (po Banku Handlowym w Warszawie SA). W 1930 r. ks. Adamski został biskupem katowickim.

Ks. Stanisław Adamski / ZBIORY NAC

ZYGMUNT CHRZANOWSKI (1872–1936)

Urodził się na Podlasiu, studiował w Akademii Rolniczej w czeskim Taborze. Po powrocie do kraju podjął pracę w syndykacie rolniczym w Siedlcach, społecznym zrzeszeniu producentów rolnych, głównie ziemian, dostarczającym nowoczesne środki produkcji: maszyny, nawozy sztuczne, materiał siewny. Był związany z Centralnym Towarzystwem Rolniczym. Od 1909 r. stał na czele Warszawskiego Syndykatu Rolniczego. Po wybuchu I wojny światowej zaangażował się w działalność Centralnego Komitetu Obywatelskiego, był członkiem Rady Głównej Opiekuńczej i Związku Samopomocy Ziemian. Na przełomie października i listopada 1918 r. objął funkcję ministra spraw wewnętrznych w rządzie Józefa Świeżyńskiego powołanym przez Radę Regencyjną. Był jednym z ekspertów polskiej delegacji na konferencję pokojową w Paryżu. W 1919 r. został prezesem Banku Towarzystw Spółdzielczych SA w Warszawie.

Wnętrze skarbcza Banku
Polskiego SA, 1928 /
ZBIORY NAC

Skąd pochodzi nasze złoto i srebro?

Ofiarność publiczna wzmogła znacznie skarb narodowy. — Nie powinna ustawać.

Kraków, 17 kwietnia.

Widujemy często znaczki na Skarb Narodowy, wydane przez Komitet Zbiórki i kupujemy je, nalepiając na świadectwa, papiery urzędowe, rachunki, kwity i t.p. ale naogół mało orientujemy się w pracach Komitetu.

Akcya zbiórki złota i srebra na Skarb Narodowy rozpoczęła się już w r. 1918, ale początkowo, zwłaszcza w r. 1919, szła bardzo powoli, głównie wskutek braku jednolitego kierownictwa. Akcya odbywała się pierwotnie z inicjatywy prywatnej. W niedługim potem czasie powstała urzędowa Komisya Skarbu Narodowego, oraz Komitet zbiórki na Skarb Narodowy, złożony z przedstawicieli społeczeństwa, a powołany dzięki inicjatywie p. dyr. Aleksandrowicza. Przed półtora rokiem weszli do Komitetu przedstawiciele wszystkich ministerstw, co wpłynęło ogromnie na ożywienie tempa jego prac.

Cała akcya zbiórki, skoncentrowana przy głównym urzędzie probierczym, odbywa się jednocześnie w dwóch kierunkach: gromadzenie ofiar pieniężnych i metali w naturze, oraz zakup złota i srebra z funduszy zebranych przez Komitet.

Z pieniędzy uzyskanych z ofiarności publicznej zakupuje się natychmiast złoto i srebro, o-

fiarowane zaś przedmioty, po dokładnem ich opisanii idą do P. K. K. P. gdzie są powtórnie opisywane, poczem wracają do głównego urzędu probierczego celem ich przetopienia. Ponieważ wartość kruszców w wielu z nich jest małą, w porównaniu z ich dużą wartością użytkową, Komitet zamierza w niedługim czasie urządzić loteryę fantową, na którą pójdzie około 2000 takich przedmiotów wartości 12.000 rubli złotych.

Przedmioty cenniejsze pod względem artystycznym idą do organizującego się narodowego muzeum złotniczego. Wszelkie przedmioty, które nie idą na przetopienie, są niejako wykupywane — Komitet zakupuje odpowiednią ilość złota i srebra, które, zamiast cennych pod względem wartości artystycznych czy też historycznych a nie zawartości kruszców przedmiotów, powiększają Skarb Narodowy.

Cały skarb Narodowy ze wszystkich źródeł wynosi obecnie 20 tonn złota i 120 tonn srebra, przyczem sam Komitet zebrał: z ofiar 133 kg. złota i 318 kg. srebra, a zakupił 100 kg. złota i 384 kg. srebra, co przedstawia wartość przeszło 2 bilionów marek.

Złoto i srebro, jak wspomniał w ostatniej mowie premier Grabski, stało się własnością Banku Emisyjnego.

„Skąd pochodzi nasze złoto i srebro?“, wycinek z „Ilustrowanego Kuriera Codziennego“ z 18 kwietnia 1924 / ZBIORY BN

SPRZEDAŻ AKCJI BANKU POLSKIEGO SA

Sprzedaż akcji Banku Polskiego SA uruchomiono 25 stycznia 1924 r. Cena jednej akcji wynosiła 100 franków szwajcarskich, tj. 19,3 dolara. Pierwsze akcje nabyli: prezydent Rzeczypospolitej Stanisław Wojciechowski, premier Władysław Grabski oraz prezes Komitetu Organizacyjnego Stanisław Karpiński. Premier Grabski wystosował apel do społeczeństwa zachęcający do zakupu akcji Banku Polskiego. W krótkim czasie, do 5 kwietnia, został zebrany cały kapitał zakładowy Banku Polskiego. 70% sprzedano na terenie dawnego zaboru rosyjskiego, 19% – pruskiego, 11% – austriackiego.

Akcja Banku Polskiego na 100 złotych, pierwsza emisja z 1924 / ZBIORY NBP

Sala konferencyjna Banku Polskiego SA przy ul. Bielańskiej 10 w Warszawie, 1928 / ZBIORY NAC
Hol Banku Polskiego SA przy ul. Bielańskiej 10 w Warszawie, 1928 / ZBIORY NAC

WŁADZE BANKU POLSKIEGO SA

Głównymi organami Banku Polskiego SA były: Walne Zebranie Akcjonariuszy, Rada Banku, Prezes i Dyrekcja Banku. Walne Zebranie Akcjonariuszy pełniło funkcje prawodawcze, odbywało się zwykle na początku roku, jednak w sytuacjach wyjątkowych przewidywano zwoływanie zebrań nadzwyczajnych. Do jego kompetencji należało m.in. zatwierdzanie rocznych sprawozdań, bilansów, rachunków zysków i strat, zatwierdzanie zmian statutu oraz wybór członków Rady Banku i ich zastępców.

Rada Banku nadawała ogólny kierunek działalności Banku. W jej skład wchodził Prezes i Wiceprezes oraz 12 członków i 3 zastępców. Zasiadali w niej przedstawiciele reprezentujący akcjonariuszy z różnych branż: rolnictwa, przemysłu, kupiectwa, spółdzielczości i bankowości. Rada sprawowała nadzór nad władzami wykonawczymi, podejmowała decyzje we wszystkich sprawach, które nie należały do Walnego Zebrania Akcjonariuszy. Kierowała polityką kredytową i ustalała stopy procentowe, zatwierdzała budżet Banku i jego roczne sprawozdania, wybierała naczelnego dyrektora oraz członków Dyrekcji i komitetów dyskontowych w oddziałach.

Prezesa (i Wiceprezesa) Banku mianował na pięcioletnią kadencję – na wniosek Rady Ministrów z możliwością ponownego mianowania – Prezydent RP. Prezes sprawował nadzór nad całą działalnością Banku, miał też prawo zawieszania uchwał Rady i Dyrekcji Banku, jeśli jego zdaniem były sprzeczne z interesami państwa lub statutem Banku.

Dyrekcja Banku była organem administracyjnym i wykonawczym, do jej zadań należało bieżące zarządzanie Bankiem. W jej skład wchodził Dyrektor Naczelny oraz dyrektorzy wybierani przez Radę i zatwierdzani przez Ministra Skarbu.

Pocztówki prezentujące gmachy oddziałów Banku Polskiego SA w Toruniu i Sosnowcu / ZBIORY BN

Satyryczne rysunki ilustrujące sytuację po wprowadzeniu złotego „Mucha”, nr 18 z 2 maja 1924 oraz nr 11 z 14 marca 1924 / ZBIORY BN

WYMIANA MAREK NA ZŁOTE, DZIAŁALNOŚĆ EMISYJNA BANKU POLSKIEGO SA

Bank Polski SA był jedyną instytucją dysponującą przywilejem emisji banknotów złotych. Na dzień 31 grudnia 1924 r. banknoty Banku Polskiego w obiegu miały wartość 550,9 mln zł.

Zasady pokrycia mogły być zmieniane tylko drogą ustawową. Co najmniej 30% emisji stanowiło pokrycie w zapasach złota oraz walut i dewiz niepodlegających znacznym wahaniom kursowym. Oprócz banknotów (biletów Banku Polskiego SA) system pieniężny tworzyły także monety srebrne i bilon bite przez mennicę na rachunek Ministerstwa Skarbu oraz bilety zdawkowe traktowane jako tymczasowe środki płatnicze. Zgodnie z rozporządzeniem z 14 kwietnia 1924 r. minister skarbu został upoważniony do emisji tych biletów w odcinkach od 1 gr do 2 zł, do łącznej kwoty 150 mln zł, przy czym zdolność regulowania zobowiązań tymi banknotami została ograniczona do 10 zł (miały one pozostawać w obiegu do 1 stycznia 1925 r., później termin ten przedłużano).

Funkcję środków płatniczych pełniły przede wszystkim bilety Banku Polskiego SA. Ich wydrukowanie rząd zlecił już w 1919 r. drukarniom we Francji i w Anglii. Banknoty wydrukowano z datą 28 lutego 1919 r. i opatrzone nazwą emitenta, który miał dopiero powstać. Druga emisja banknotów złotych, według wzoru z 1919 r., miała datę 15 lipca 1924 r. Banknoty te wydrukowano w Państwowych Zakładach Graficznych oraz w Drukarni Banku Polskiego.

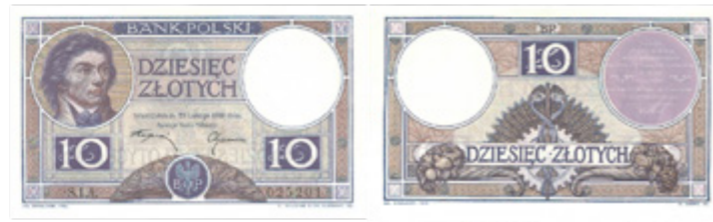
Na pierwszych biletach Banku Polskiego SA znalazły się wizerunki dwóch bohaterów narodowych: Tadeusza Kościuszki oraz księcia Józefa Poniatowskiego.

1 złoty, 28 lutego 1919 / ZBIORY NBP

5 złotych, 28 lutego 1919 / ZBIORY NBP

10 złotych, 28 lutego 1919 / ZBIORY NBP

100 złotych, 28 lutego 1919 / ZBIORY NBP

500 złotych, 28 lutego 1919 / ZBIORY NBP

PIENIĄDZ ZDAWKOWY

Z uwagi na krótki czas przewidziany na przeprowadzenie reformy walutowej Ministerstwo Skarbu (emitent bilonu) zaczęło wprowadzać do obiegu papierowe bilety zdawkowe, które były sukcesywnie wymieniane na bilon, oraz monety srebrne jedno- i dwuzłotowe. Funkcję pierwszych biletów skarbowych pełniły banknoty jedno- i dwuzłotowe emisji z 1919 r.

Uzupełniła je emisja biletów zdawkowych groszowych, wydrukowanych z datą 28 kwietnia 1924 r. Przedłużający się niedobór monet srebrnych, a także deficyt budżetowy sprzyjały zwiększonej emisji tzw. państwowego (skarbowego) pieniądza papierowego. W praktyce oznaczało to funkcjonowanie swego rodzaju dwuwalutowego systemu pieniężnego, czyli dwóch równoległych emisji: bankowej i rządowej.

Do druku biletów zdawkowych zastępujących jedno- i pięciogroszówki wykorzystano wycofane z obiegu i przecięte na pół banknoty PKKP o nominałach 500 000 i 10 000 000 marek polskich. Na biletach markowych czerwoną farbą nadrukowano ich nową wartość wraz z wizerunkiem awersu i rewersu odpowiedniej monety groszowej (1 gr i 5 gr).

Bilety zdawkowe wyemitowane z datą 28 kwietnia pozostawały w obiegu do 1 listopada 1924 r.

Bilety zdawkowe o wartości: 10 groszy, 20 groszy i 50 groszy, 28 kwietnia 1924 / ZBIORY NBP

Bilet zdawkowy 1 grosz, 28 kwietnia 1924 / ZBIORY NBP

MONETY GROSZOWE I ZŁOTOWE (SREBRNE)

W 1923 r. ogłoszono otwarty konkurs na monety drobne i złotowe. Do realizacji skierowano zwycięskie projekty Wojciecha Jastrzębowskiiego (monety groszowe) oraz Tadeusza Breyera (monety złotowe). W 1924 r. Mennica Państwowa nie była jeszcze w stanie sprostać potrzebom produkcji bilonu, który miał być wprowadzony do obiegu. Dlatego produkcję większości monet, głównie srebrnych i niklowych, Ministerstwo Skarbu zleciło mennicom zagranicznym – m.in. w Anglii, Austrii, Francji, Holandii, Szwajcarii i Stanach Zjednoczonych.

Ogółem w latach 1924–1925 zamówiono 436 251 980 sztuk monet o nominalnej wartości 180 460 621 zł.

1 grosz, brąz, 1925 / ZBIORY NBP

2 grosze, mosiądz, 1923 / ZBIORY NBP

5 groszy, mosiądz, 1923 / ZBIORY NBP

10 groszy, nikiel / ZBIORY NBP

20 groszy, nikiel / ZBIORY NBP

50 groszy, nikiel / ZBIORY NBP

1 złoty, srebro, 1924 / ZBIORY NBP

2 złote, srebro, 1924 / ZBIORY NBP

5 groszy, brąz, moneta pamiątkowa wybita z okazji uruchomienia Mennicy Państwowej – znajdują się na niej inicjały Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego oraz data: 12.IV.1924 / ZBIORY NBP

Mennica Państwowa w Warszawie, sortownia monet / ZBIORY NAC

MENNICA PAŃSTWOWA W WARSZAWIE

Prace nad organizacją mennicy podjęto już w 1922 r. Potrzeby krajowego rynku pieniężnego i konieczność wyprodukowania w krótkim czasie dużej ilości monet spowodowały jednak, że znaczną część polskiej produkcji mennicznej, szczególnie w latach 1924–1925, zlecono mennicom zagranicznym. Mennica Warszawska została bowiem zamknięta przez władze carskie już z końcem 1867 r., a jej wyposażenie produkcyjne przewieziono do mennicy w Petersburgu.

W wolnej Polsce na siedzibę nowej mennicy przeznaczono budynki dawnego monopolu spirytusowego na warszawskiej Pradze, przy ul. Markowskiej 18. Stanowisko kierownika zakładu powierzono Janowi Aleksandrowiczowi. Na przełomie lat 1923–1924 kompletowano i szkolono załogę, sprowadzono także nowoczesne maszyny menniczne. Uroczyste otwarcie zakładu w obecności prezydenta Rzeczypospolitej Stanisława Wojciechowskiego i premiera Władysława Grabskiego odbyło się 14 kwietnia 1924 r. Z tej okazji została wybita moneta okolicznościowa o nominale 5 gr (z datą 12 kwietnia 1924 r.).

PRODUKCJA PIENIĄDZA W II RZECZYPOSPOLITEJ

25 stycznia 1919 r. rząd Ignacego Jana Paderewskiego podjął uchwałę o utworzeniu Państwowych Zakładów Graficznych (PZG), których głównym zadaniem miała być produkcja polskich banknotów, dokumentów i druków wartościowych. Na potrzeby organizacji PZG Ministerstwo Skarbu zakupiło w Warszawie m.in. drukarnię J. Hirszowicza przy al. Jerozolimskich 105 wraz z sąsiednimi posesjami, a później także drukarnię A. Hurkiewicza przy ul. Mariensztat 16. W maju 1925 r. minister skarbu Władysław Grabski podpisał umowę z Bankiem Polskim SA, na podstawie której powołano spółkę akcyjną z udziałem Skarbu Państwa i banku centralnego. Formalnie 10 lipca 1926 r. Państwowe Zakłady Graficzne zostały przekształcone w Polską Wytwórnę Papierów Wartościowych (PWPW). Rozpoczęto wówczas budowę nowej siedziby wytwórni przy ul. Sanguszki w Warszawie. Budynek oddano do użytku w 1929 r.

Państwowe Zakłady Graficzne w Warszawie: sprawdzanie jakości papieru i znaków wodnych; w głębi maszyny drukujące banknoty, lata 20. XX w. / ZBIORY NAC

Stragany na placu Kercelego (pot. Kercelaku),
Warszawa, „Światowid”, nr 14 z 2 kwietnia 1927 /
ZBIORY BN

SIŁA NABYWcza ZŁOTEGO W LATACH 20. XX W.

CENY DETALICZNE W WARSZAWIE, 1924 R.

Chleb żytni – za 1 kg	0,62
Mąka pszenna – za 1 kg	1,00
Mięso wołowe – za 1 kg	3,87
Mięso wieprzowe – za 1 kg	3,56
Słonina – za 1 kg	3,82
Masło – za 1 kg	9,05
Mleko – za 1 l	0,64
Jaja – za 1 kg	4,93
Cukier – za 1 kg	1,94
Węgiel – za 1 kg	1,00
Nafta – za 1 l	0,48
Madapolam (tkanina) – za 1 m.b. ..	2,66

PRZYKŁADOWE PŁACE W WYBRANYCH ZAWODACH – LISTOPAD 1924 R.

URZĘDNIcy PAŃSTWOWI — ŚREDNIE ZAROBKI MIESIĘCZNE¹

Prezes Rady Ministrów	ok. 1100 zł
Minister	900–1000 zł
Generał broni	ok. 1000 zł
Profesor zwyczajny	ok. 700 zł
Nauczyciel państwowej szkoły średniej (z 6 letnim stażem)	300–400 zł
Dyrektor cukrowni	ok. 700 zł

ROBOTNICY – RÓŻNE GAŁĘZIE PRZEMYSŁU — ŚREDNIE ZAROBKI DZIENNE²

Górnik (kopacz) w kopalni węgla kamiennego na Górnym Śląsku	ok. 8 zł
Robotnik wykwalifikowany w hutnictwie górnośląskim	5–11 zł
Murarz / cieśla	8–9 zł
Przędka w przędzalni bawełny	3–4 zł
Robotnik placowy, stróż, zamiatacz	2–3 zł

1. Średnie miesięczne wynagrodzenie zasadnicze
(uśrednione dla różnych szczebli), bez uwzględnienia dodatków
2. Przeciętne stawki dzienne, bez uwzględnienia dodatków i innych
świadczeń (np. opał, żywność, pomoc lekarska etc.)

Źródło: „Historia Polski w liczbach. Gospodarka”,
tom II, Warszawa 2006

Źródło: Miesięcznik Głównego Urzędu Statystycznego
Rzeczypospolitej Polskiej „Statystyka Pracy” z lat 1924–1925

Dzięki reformom skarbowo-walutowym przeprowadzonym w 1924 r. udało się ustabilizować budżet państwa, przywrócić równowagę na rynku pieniężnym i wprowadzić do obiegu złotego, czyli nową pełnowartościową walutę polską. Dla Banku Polskiego SA – „ostoi ładu pieniężnego” – nadrzędnym celem działania było dbanie o stabilność pieniądza i regulowanie obiegu pieniężnego. Te priorytety niewątpliwie udało się osiągnąć. Złoty stał się wyrazem ambicji niepodległej Rzeczypospolitej i pomógł budować prestiż odradzającego się państwa.

ORDER ORŁA BIAŁEGO DLA WŁADYSŁAWA GRABSKIEGO

Krzyż Orderu Orła Białego Władysława Grabskiego, fot. Andrzej Ring, Lech Sandzewicz /
ZBIORY ZAMKU KRÓLEWSKIEGO W WARSZAWIE

Za zasługi dla państwa, w tym reformy skarbowo-walutowe, 12 kwietnia 1924 r.
Władysław Grabski został odznaczony Orderem Orła Białego.

Władysław Grabski /
ZBIORY ARCHIWUM RODZINY GRABSKICH

Narodowy Bank Polski
Departament Edukacji i Wydawnictw
ul. Świętokrzyska 11/21, 00-919 Warszawa

Scenariusz oraz opracowanie merytoryczne wystawy i katalogu:
Mateusz Sora, Anna Brzyska – Wydział Edukacji Centrum Pieniądza NBP

Redakcja: Antonina Marnic, Anna Żółkiewska – Wydział Wydawnictw

Opracowanie graficzne wystawy i katalogu, koloryzacja
i retusz zdjęć: Krzysztof Słomka / At Work sp. z o.o.

Produkcja wystawy: Małgorzata Bujnik / At Work sp. z o.o.
Druk: NBP

Warszawa, 2024
ISBN 978-83-956265-9-3

KKO
KOKKONEN
ODOTUS

JAAKE
POLARI